

Tack vare Hitler och Stalin

Hans Lundén

Folkhögskoleveteranen har nu glädjen att jämsides med Jörgens poesihörna kunna introducera också en **Konsthörna**, framställd av Hans Lundén. Vi hoppas att den ska bli ett regelbundet återkommande inslag.

Jag bor i den lilla staden Mariefred. Många turister kommer varje år för att strosa i gränderna och framför allt besöka slottet Gripsholm. Men förvånansvärt många långväga turister kommer också för att besöka kyrkogården. Ibland har det stått 3-4 turistbussar vid ingången. För de tyska turisterna är **Kurt Tucholsky** ett aktat namn och det är hans grav som turisterna besöker. Kurt Tucholsky var essäist, diktare och journalist och skrev sin mest kända roman *"Schloss Gripsholm"* under några sommarmånader i Mariefred. Han lämnade som jude och antinazist Tyskland 1930, där hans böcker senare brändes på bål. Han fick en fristad i Sverige där han tog sitt liv 1935. Svenska PEN delar varje år ut ett pris i hans namn till en författare i exil. Det är kanske på grund av mitt intresse för Kurt Tucholsky som jag också kommit att intressera mig för de konstnärer som under och strax efter andra världskriget fick en fristad i Sverige och därigenom kom att berika den svenska kulturen.

I Västertorp kunde jag som barn fascineras av den stora väggklock-



an på Störtloppsvägen vid torget. Den visade bilder från de olika stjärntecknen med Kräftan, Tvillingarna eller Vågen runt den stora urtavlan. Den gjordes av den från Ungern utvandrade judiske konstnären **Endre Nemes**. Han utbildade sig på konsthögskolan i Prag och fick under krigets början visum till Finland, ett av få länder han kunde fly till genom ett språkbrödraskap. När Finland under kriget mot Ryssland sökte allians med Tyskland blev han utvisad därifrån och fick då löfte från norska konstnärer om fritt uppehåll i Norge. Dit kom han i början på april 1940! Knappast en idealisk tid för en jude att komma till Norge och han får snart bege sig på flykt igen. Denna gång till Sverige. Här blir han efter något år föreståndare för Valands konstskola i Göteborg. Där har man så smått börjat acceptera den rådande konstriktningen med Göteborgskoloristernas färgspråkande Bohuslandskap. Så kommer en "utlänning" och introducerar ett intellektuellt, centraleuropeiskt inomhusmåleri. Det var inte lätt, men hans elever var entusiastiska.

En av hans konstnärskollegor från Prag kommer också som judisk flykting till Sverige. Hans självporträtt såg jag varje dag på min arbetsplats på Gripsholms folkhögskola där den moderna delen av Statens porträttsamling fanns. Hans namn var **Peter Weiss** och han började sin karriär i Sverige just som målare för att senare ägna sig åt det författarskap som gjorde honom världsberömd med pjäser som *"Mordet på Marat"* eller *"Rannsakningen"*. De här konstnärerna deltog också i en utställning med namnet *"Konstnärer i exil"* i en träbarack på Nybroplan som stadsträdgårdsmästare Holger Blom

hade ordnat. Bland supportrarna fanns bl.a. prins Eugen. Nazisterna och kommunisterna rasade. Varför visa konst av konstnärer som visade konst som var urartad eller konst av konstnärer som flytt sina länder i stället för att kämpa för socialismen?

Fler av utställarna kan nämnas. En var **Egon Möller Nielsen**. Många som sitter på stenbänkarna i T-Centralens tunnelbanestation kanske inte tänker att de faktiskt vilar på en skulptur. Samma konstnär gjorde också lekskulpturerna Ägget som bl.a. finns i Göteborg och Tufsen, en annan av hans lekskulpturer på Norr Mälarstrand i Stockholm. Egon Möller Nielsen



hade ingen närmare tanke på att han som assimilerad dansk var jude förrän den tyska ockupationsmakten gjorde honom uppmärksam på det. Han flydde över sundet hösten 1943 som så många andra danska judar. Hans skulpturer visar samma lätt anarkistiska lekfullhet som de jämnåriga Pippi Långstrump, Mumintrölet eller Krakel Spektakel.

Apropå Pippi Långstrump som vi tycker är så svensk, så har hon väl egentligen som bildfigur en dansk "mamma" och Bo Vilhelm Olsson i *"Mio min Mio"* en estnisk mamma. Den lilla flickan **Ilon Wikland** flyttade till sin mormor i Haapsalu när hennes föräldrar skildes. Hon växte upp i närheten av den gamla borg som både blev Riddar Katos i *"Mio min Mio"* och borgen i *"Bröderna Lejonhjärta"*. Flickans öde skild-

ras i Rose Lagercrantz' bok *"Den långa resan"*. Verklighetens Ilon var något äldre när de sovjetiska soldaterna invaderade och ockuperade Estland och hon flydde i båt över Östersjön. I dag finns ett *"Junibacken"* i form av Ilons sagoland i huset intill Ilons mormors lilla stuga i Haapsalu.

I vårt vardagsrum hänger en gardin med blommönster som en judisk arkitekt gjorde som flykting i Sverige. -Nej, inte Josef Frank, utan **Arne Jacobsen**. Han blev också brutalt påmind om sin judiska börd i Danmark och arbetade under sin tid i Sverige huvudsakligen med tygtryck. Innan dess hade han ritat rådhuset i Århus och efter vistelsen i Sverige stolarna Myran och Sjuan.

I utställningen *"Konstnärer i exil"* ställde också **Lotte Laserstein** ut. Hon hade som judisk flykting räddat sig undan naziterrorn i Tyskland. Där hade hon studerat vid Konstakademin och tillägnat sig den nya saklighetens måleri. En stillsam kontrast till den tidigare epokens våldsamma expressionism. I Sverige lärde hon sig svenska på Birkagårdens folkhögskola och försörjde sig som porträttmålare och bosatte sig så småningom i Kalmar.



Hon nekades inträde i KRO och hade få vänner i konstnärskretsar. "Jag anses hopplöst omodern". Hennes måleri i Sverige nådde aldrig den nivå den hade haft i Tyskland men att som Fredrik Sjöberg i sin bok *"Ge upp i dag - i morgon kan det vara för sent"* kalla hennes måleri för ett konstnärskap i fritt fall tycker jag är väl orättvist. Hon lever sitt stillsamma liv i Kalmar och blir närmare nittio år när hon i England upptäcks av en curator som ska göra en utställning om hennes lärare på Konsthögskolan i Berlin. Utställningen i London blir i stället Lotte Lasersteins internationella genombrott. Hennes främsta målning *"Abend über Potsdam"* köptes av Neue Nationalgalerie i Berlin för fem miljoner kronor och där är i dag en gata uppkallad efter henne.

Alla de här konstnärerna har på olika sätt berikat vår svenska kultur. En viktig påminnelse när det finns en politisk rörelse som vill renodla det specifikt svenska, vad det nu är.

Mina exempel gäller flyktingar som kom till vårt land under andra världskriget. Nu strömmar flyktingar åter genom Europa och en hel del av dem kommer till Sverige. Även bland dem finns konstnärer, men det yrket finns tydligen inte i arbetsförmedlingens formulär för nyanlända arbetssökande. I Sörmland pågår nu en inventering av nyanlända konstnärer genom frivilliga insatser. Bland vår tids invandrade kulturskapare väljer jag att nämna **Laleh Pourkarim** som fyller Götaplatsen och Globen med sina sånger, till exempel *"A better life"*.

Leave your country
Leave the notes
of your future and your goals
Leave your language
you once spoke
Leave the soil where you were born